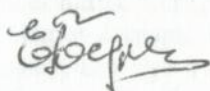

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. І. І. МЕЧНИКОВА

На правах рукопису

БАРАБАН
Олена Вікторівна

**ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИЙ ДРАМАТИЧНИЙ ДІАЛОГ:
ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ
АСПЕКТИ**

(на матеріалі драматургії С. Беккета, Г. Пінтера,
Т. Стоппарда)

Спеціальність 10.02.19 — теорія мовознавства

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філологічних наук

Одеса — 1994

00756824 (W)

AB 30.651

Робота виконана на кафедрі російської та зарубіжної літератури Сімферопольського державного університету.

Науковий керівник

— доктор філологічних наук,
професор **Новикова Марина**
Олексівна

Офіційні опоненти

— доктор філологічних наук,
професор **Мізецька Віра**
Ярославівна
— кандидат філологічних наук,
доцент **Нікуліна Олена**
Леонідівна

Провідна організація

— Київський державний
університет ім. Т. Г. Шевченка

Захист відбудеться 14 вересня 1994 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради з філологічних наук, шифр К 068.24.08 в Одеському державному університеті за адресою: 270058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26, ауд. 130.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Одеського державного університету.

Автореферат розіслано "5" серпня 1994 р.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Тхор

В реферованій дисертації вивчаються особливості постмодерністського драматичного діалогу і труднощі його перекладу.

Актуальність роботи обумовлена необхідністю розширення досліджень з лінгвістики драматичного тексту та діалогу, наявністю дискусійних питань в теорії драми, відсутністю спеціальних праць з перекладу постмодерністських творів. Актуальним є також порівняльне вивчення постмодерністського драматичного діалогу (далі ПмД) в паралельних перекладах на українську та російську мови в світлі жанрової теорії перекладу.

Новизна дисертації полягає в тому, що тут уперше для стилістики тексту поставлено питання про ПмД як окремий тип драматичного діалогу та запропоновано методичу його опису. ПмД розглянуто як з позицій теорії жанру (Н. Лейдерман, І. Пал, В. Фролов та ін.) і жанрової теорії перекладу (М.О. Новикова, О.І. Макаренко та ін.), так і з позицій семіотики. Жанрова теорія художнього тексту та перекладу, що спирається на принцип диференційованого підходу до різних типів тексту, дозволила порівняти ПмД з іншими типами драматичного діалогу. Базуючись на жанрово-стильовій домінанті драми (М.Ю. Лукінова), вдалось встановити ті жанрові ознаки драматичного діалогу, які трансформуються в ПмД, і, таким чином, побудувати модель ПмД. Крім того, виходячи з теорії знаку Ч. Пірса, було розглянуто знакову природу ПмД і окреслено його типологію. Були виявлені основні текстоутворюючі ознаки ПмД: метасеміотичність і діалогізація. Одержана модель дає основу для комплексного лінгвостилістичного аналізу ПмД в оригіналі (далі ВТ) та перекладі (далі ПТ).

Мета дослідження :

- визначити специфіку ПмД;
- виробити методичу аналізу ПмД у ВТ і ПТ;
- перевірити теоретичні положення дисертації через порівняльний аналіз п'єс С. Беккета, Г. Пінтера, Т. Стоппарда в ВТ, в українських та російських ПТ.

Відповідно до поставленої мети в роботі вирішуються такі **завдання** :

1. Визначити зміст поняття "постмодерністський драматичний діалог".

2. Виявити специфіку структури ПмД як окремого типу драматичного діалогу.

3. Побудувати та описати жанрово-стильову модель ПмД.

4. Окреслити типологію ПмД.

5. Дослідити типові труднощі перекладу ПмД.

Матеріалом дослідження є 16 п'єс С. Беккета, Г. Пінтера, Т. Стоппарда та 15 українських та російських перекладів цих п'єс. Загальний обсяг опрацьованого матеріалу складає біля 1226 умовних сторінок.

Методологічною основою дисертації є праці з теорії драми (А.К. Бакланова, Е. Бентлі, В.Я. Мізецька, G. Craig, A. Hauser, L. Pirandello та ін.), лінгвістики тексту, стилістики і діалогічності художнього тексту (І.В. Арнольд, М.М. Бахтін, В.А. Кухаренко, О.С. Мороховський, З.Я. Тураєва та ін.), семіотики (Ю.М. Лотман, У. Есо, С. Піерсе та ін.), теорії та практики перекладу (В.Н. Комісаров, М.О. Новикова, А. Попович та ін.).

Теоретичне значення роботи полягає в подальшій розробці кардинальних проблем лінгвістичного опису драматичного тексту. Розширюються уявлення про лінгвістичні засоби реалізації Пм напрямку в драматичному тексті (діалозі). Опис типових ознак ПмД: метасеміотичності та діалогізації, — доповнює низку праць із діалогічності художнього тексту. Темою окремого дослідження може також стати проблема впливу епічних жанрів на Пм драматургію. З точки зору перекладознавства, теоретичний інтерес має також вивчення перекладацьких інтерпретацій ПмД та визначення труднощів перекладу Пм п'єс.

Практичне значення. Матеріал дисертації можна використовувати у перекладацькій практиці та при редагуванні (українські переклади Пм п'єс лише починають з'являтися). Результати дослідження можуть знайти застосування також при проведенні занять з англійської мови на старших курсах факультетів іноземних мов, при написанні дипломних та курсових проектів, у лекційних курсах з теорії та практики перекладу, загального мовознавства, стилістики, зарубіжної літератури тощо.

Основні положення дисертації було **апробовано** в доповідях на засіданнях кафедри російської та зарубіжної літератури СДУ (1992 — 1994), наукових конференціях СДУ

(1993, 1994), міждержавній науковій конференції "Комічне в світовому літературному процесі ХХ століття" (Харків, 1992), II Кримських пушкінських читаннях (Керч, 1992), міжреспубліканській науковій конференції "Взаємодія літератур у світовому літературному процесі" (Гродно, 1993).

На захист виносять ся такі положення:

1. Постмодерністський драматичний діалог є типом драматичного діалогу, який утворюється під впливом квазидраматургічної оповіді; в ПмД стилізуються і/або пародуються попередні театральні та літературні традиції, а його основними рисами є метасеміотичність та діалогізація.

2. Окрім власне діалогів, структурними одиницями ПмД є квазидіалоги та оповідальні репліки з елементами внутрішнього діалогу; з точки зору семіотики, основу ПмД складають знаки-індекси, що вказують на інші знаки.

3. У Пм п'єсах трансформовано всі основні жанроутворюючі риси драматичного тексту: драматична форма викладення, драматизм, конфліктність, індивідуалізація мовних партій персонажів, розігрування події, а не повідомлення про неї. Навпаки, ПмД не діалогічний у звичайному розумінні, бо часто не містить в собі різних точок зору щодо теми діалогу, в ньому відсутня драматична напруга, конфлікт між персонажами, дійові особи деперсоналізовані, вводиться неприродний у драмі елемент — оповідь про подію замість її безпосереднього зображення на сцені.

4. Вирізняються три типи ПмД, які відповідають трьом типам знаків: ПмД, що відтворює 1) знаки-символи (символічні інтерпретації), 2) іконічні інтерпретації, 3) попередні знаки-індекси (індексійні інтерпретації).

5. Найбільш складним при перекладі ПмД С. Беккета і Т. Стоппарда є відтворення асоціативного фону: релігійних, міфологічних, літературних асоціацій. Перекладаючи ПмД С. Беккета, важливо передати наскрізну символіку авторського циклу як системи. У Г. Пінтера необхідно відтворити деперсоналізацію дійових осіб і стилізацію ПмД як драматичного діалогу реалістичної п'єси.

6. При перекладі ПмД С. Беккета, Г. Пінтера, Т. Стоппарда спостерігається не передбачена авторами експлікація змісту і смислових зв'язків ПмД, а також нівелювання особливостей персональної мови у всіх трьох основних типах ПмД.

Робота складається із вступу, трьох глав, висновку, списків використаної літератури, джерел ілюстративного матеріалу, скорочень та додатку.

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблематики, наукову новизну і методику дослідження, визначено матеріал роботи, її теоретичне і практичне значення, сформульовано положення, що висуваються на захист.

В **першій главі** ПмД розглянуто з точки зору теорії жанру і семіотики. Тут узагальнюється критичний матеріал з теорії драми і драматичного діалогу, вводиться і аналізується основний термінологічний апарат дисертації, виявляється система жанро- і текстоутворюючих ознак ПмД і формулюється його робоча дефініція.

У **другій главі** вивчається, як типові стилі- і текстоутворюючі ознаки ПмД: метасеміотичність і діалогізація, — впливають на лінгвостилістичну структуру Пм п'єс. Аналіз цього впливу ведеться в гіпотекстових контекстах: лексичному, морфологічному, синтаксичному, що забезпечує надійну перевірку гіпотез, висунутих у першій главі.

Третя глава присвячена проблемам, пов'язаним з міжкультурним сприйняттям і перекладом Пм п'єс; тут визначаються труднощі перекладу трьох основних типів ПмД.

У **висновку** узагальнено результати дослідження і окреслено перспективи вивчення ПмД. Роботу завершують списки: 1) використаної наукової літератури, 2) джерел ілюстраційного матеріалу, 3) прийнятих в дисертації скорочень.

У **додатку** до дисертації подані ілюстраційні фрагменти досліджених ПмД, таблиці і графіки з результатами статистичної обробки ВТ і ПТ, словники окремих Пм персонажів.

ЗМІСТ РОБОТИ.

І глава "Проблеми опису постмодерністського драматичного діалогу" є спробою синтезувати жанровий та семіотичний підходи для більш глибокого вивчення природи ПмД.

У **§1 "Жанровий підхід до опису ПмД"** визначається своєрідність ПмД серед інших типів драматичного діалогу на основі загальних положень теорії драми і теорії жанру. Перекладацька інтерпретація ПмД виникає через усвідомлення жанрових особливостей ВТ, відтворення яких необхідно і достатньо для жанрової адекватності ВТ і ПТ.

Жанрова специфіка Пм п'єс уточнюється через порівняння їхніх стилістичних ознак з ЖСД драми як такої (Е. Бенлі, М.Ю. Лукінова, В. Фролов та ін.). Дослідження показало, що в Пм п'єсах кардинально трансформуються усі основні жанроутворюючі ознаки драматичного тексту: 1) діалогічна форма викладення, 2) драматизм, 3) конфліктність, 4) індивідуалізація мовних партій персонажів, 5) розігрування події, а не повідомлення про неї. В Пм п'єсах, відповідно: 1) драматичний діалог не є діалогічним у звичайному розумінні, — тобто він не містить у собі ні конфліктних, ні навіть різних точок зору на предмет діалогу, 2) драматична напруга відсутня, бо 3) відсутній конфлікт між персонажами, 4) дійові особи пасивні, мовні партії мало індивідуалізовані, 5) вводиться невластивий драмі елемент: повідомлення про подію, а не її прямиий показ перед глядачем.

Ключове поняття праці "постмодерністський драматичний діалог" є похідним від поняття "драматичний діалог" і відображає суттєві характеристики Пм п'єс. Тому в дисертації особлива увага приділяється порівняльному аналізу ПмД і драматичного діалогу взагалі. Порівняння проводиться за трьома параметрами: 1) функції, 2) текстовий обсяг, який охоплюється діалогом, 3) структурні одиниці діалогу.

Три провідні функції традиційного драматичного діалогу: розкриття характерів, конфлікту, розвиток дії — для ПмД стають забороненими. Замість них починає домінувати функція пародіювання, чи то реінтерпретації, попередньої театральної/літературної традиції. Їй підпорядкована функція розкриття теми відмежування, самотності, безглуздя людсько-го буття.

Текстовий обсяг традиційного драматичного діалогу охоплює не тільки репліки персонажів, але й ремарки автора. Це обумовлено сценічністю, що притаманна всім драматичним текстам.

Сценічність є іманентною структуроутворюючою ознакою драми, тому розподіл тексту п'єси на план автора і план персонажів не є абсолютним. Але під впливом епічних жанрів на Пм драматургію в ПмД виникають елементи, що дозволяють вирізнити точку зору драматурга на персонажів та події п'єси.

Умовним для ПмД є розподіл на діалоги та монологи. Монолог, як одиниця драматичного діалогу, заснований на принципі

персонажності. Але в Пм п'есах принцип персонажності не організує текст так, як він це робить у традиційних п'есах.

Не придатні до ПмД й одиниці інших типів діалогу: діалогічна єдність (включаючи її різновиди), мікродіалог, діалог-унісон, діалог-пояснення, діалог-суперечка, фрагмент, в якому реалізується мікротема як складова частина загальної теми.

Приведені одиниці передбачають лінійний, послідовний розвиток діалогу, фабульний принцип його будування, що не відповідає основним текстоутворюючим параметрам ПмД. Епізодія драматичного діалогу в Пм п'есі призводить до появи нових структурних одиниць. Так, в ПмД розвиваються оповідальні репліки. Чергуючись, вони часом складають весь текстовий обсяг п'еси. Особливість оповідальних реплік ПмД полягає в їх діалогізації. На відміну від традиційних монологів, вони будуються як внутрішній діалог персонажа з самим собою або з уявним співрозмовником. З іншого боку, в ПмД присутні і власне діалоги. Здебільшого їх зміст імплікується. Частина їх перетворюється в квазідіалоги — формальне чергування реплік без обміну думками. Таким чином, в ПмД спостерігаються три структурні одиниці: оповідальні репліки з елементами внутрішнього діалогу, власне діалоги, квазідіалоги.

У §2 "Семіотичний підхід до опису ПмД" обґрунтовується правомірність вивчення ПмД з точки зору семіотики, розглядається питання багатозначності Пм драматичного знаку, визначаються типові текстоутворюючі ознаки ПмД, пропонується типологія ПмД і методика його лінгвостилістичного та перекладознавчого аналізу.

Якщо в ПмД стилізується і/або пародується діалог побутової реалістичної драми, а об'єктом його зображення є засоби зображення, тоді, з точки зору семіотики, основу ПмД складає певний тип знаків: знаки-індекси (С. П'єрсе). Це означає, що, замість безпосереднього відображення світу і людини в світі, п'еси постмодерністів надбудовуються над існуючими інтерпретаціями світу й людини. При цьому використовуються засоби попередніх, первинних інтерпретацій, але вже з позицій їх актуалізації, пародіювання, синтезу та ін.

Оскільки ж попередні інтерпретації також мають знаковий характер, Пм знаки-індекси відсилають до знаків-символів, іконічних знаків і (теоретично) до інших знаків-індексів. Таким чином, спираючись на класифікацію знаків Ч. Пірса, можна

виробити типологію ПмД. Три основних підвиди ПмД такі: ПмД, які відтворюють 1) знаки-символи (символічні інтерпретації), 2) іконічні інтерпретації, 3) попередні індексійні інтерпретації.

Отже референт (interpretant — С. Pierce) Пм знаку поєднує в собі знаки, що їх було використано попередньою театральною/літературною традицією. Ця особливість, метасеміотичність, — є головною ознакою ПмД. Таким чином, Пм знак, що становить основу ПмД, є полісемічним. При цьому кожен потенційний денотат має власні, здебільшого культурно обумовлені конотації. Тому перекладач ПмД працює з більшою кількістю конотацій, аніж перекладач реалістичної п'єси/діалогу.

Метасеміотичність обумовлює й ще одну фундаментальну текстоутворюючу ознаку ПмД — діалогізацію. Вона тлумачиться як орієнтація тексту на "чужий" текст (М. Бахтін). ПмД діалогізується, бо 1) слово Пм персонажа підпадає під вплив "чужого" слова, 2) власна структура ПмД зорієнтована на "чужі" текстові структури. Введення елементів оповіді у Пм п'єсу також можна вважати проявом діалогізації. Репліка персонажа, що є органічною складовою частиною діалогу, комунікативно залежною від аналогічної репліки персонажа-співрозмовника, в ПмД трансформується в оповідь, де широко представлене "чуже" слово.

Проведений теоретичний аналіз дозволив сформулювати робочу дефініцію ПмД. Постмодерністський драматичний діалог є типом драматичного діалогу, який утворюється під впливом квазидраматургічної оповіді; у ПмД стилізуються і/або пародуються попередні театральні та літературні традиції, а його домінуючими ознаками виступають метасеміотичність та діалогізація.

У підрозділі "Основи методики лінгвостилістичного та перекладознавчого аналізу ПмД" обумовлюється доцільність поліконтекстної методики лінгвостилістичного аналізу ВТ і ПТ. Будь-який текст — це система різнорівневих лінгвостилістичних елементів (О.М. Мороховський та ін.), кожен з яких вклячається в певну структуру (контекст) (Ю.М. Лотман). Таким чином, різні стилістичні засоби в різних контекстах ПмД виконують ту ж саму змістовну функцію. Отже, чим більше контекстів залучається до аналізу як стилістами, так і перекладознавцями, тим він об'єктивніший і тим більше в перекладача можливостей для вибору. Проте рамки дисертації не дозволили дослідити ПмД

за всіма контекстами. Було обрано ті гіпотекстові контексти, 1) які завдаються перекладачеві менш жорстко, 2) у яких найбільш чітко виражені жанроутворюючі властивості ПмД.

У II главі "Постмодерністський драматичний діалог: лінгвостилістичний аналіз" розглядаються лінгвостилістичні вияви типових стиле- і текстоутворюючих ознак ПмД: метасеміотичність та діалогізація. Їх аналіз проводився головним чином у гіпотекстових контекстах: лексичному, морфологічному, синтаксичному. Елементи характерологічного, композиційного і сюжетного контекстів теж вивчалися в системі гіпотекстових контекстів, оскільки елементи цих контекстів саме й утворюють структури текстового рівня.

Окремий розділ глави присвячено хронотопу ПмД, тому що хронотопний контекст драми є найменш висвітленим у теоретичних працях і, взагалі, його вивчено значно гірше, ніж хронотоп прози.

Інваріантна риса драматичного Пм хронотопу — його розпад на хронотопи авторський і персональний, а також сценічні та позасценічні. Авторський хронотоп є завжди сценічним. Він визначає характер естетичного сприйняття дії глядачами і виступає для персональних хронотопів у ролі рамки. На відміну від хронотопу реалістичного, авторський хронотоп ПмД не іконічний, тобто він не розрахований на створення ілюзії реальності дії. Персональні хронотопи можуть бути як сценічними (репрезентованими на сцені), так і позасценічними (хронотопи оповідальних реплік). Інколи позасценічний оповідальний хронотоп організує весь текст (наприклад, у "Травесті" Т. Стоппарда). Хронотоп ПмД замкнутий, тобто він не зв'язаний з історичними подіями за межами п'єси.

Замкненість Пм хронотопу свідчить про певну схожість Пм і фольклорного способів відображення світу. Проте, на відміну від фольклорного і реалістичного хронотопу, хронотоп ПмД не має початку і кінця. Це є наслідком безподійності Пм драми (звідси випливає також її кільцева або кумулятивна композиція).

Авторські хронотопи ПмД відрізняються один від одного характером неіконічності. Хронотоп С. Беккета є символічним. Він ближче до фольклорного хронотопу завдяки використанню надіндивідуальних символів. Специфіка хронотопу Г. Пінтера — поєднання в ньому іконічності і неіконічності. Нехтуючи історичним і соціально-культурним фоном, Г. Пінтер, проте, відтворює побутові стосунки між людьми. При цьому виключне значення набуває в нього розподіл простору на свій/чужий, безпеч-

ний/ворожий та ін. (за міфопоетичними опозиціями). Авторський хронотоп Т. Стоппарда орієнтований на реінтерпретацію знаків-індексів. У ньому активно використовуються посилення, цитати, алюзії. Деякі сцени, або й уся п'єса, будуються за принципом "подвійної ізоляції": глядачі дивляться на події очима тих чи інших персонажів.

Лексико-семантичний контекст є першорядно значимим для типології ПмД. У дисертації вивчається характер експресивності Пм словника та лексико-семантичної зв'язності ПмД. Статистична обробка фрагментів ПмД і аналіз словників Пм персонажів виявили низку інваріантних особливостей лексико-семантичної системи ПмД.

Так, було помічено значне варіювання у кількості слововживань і обсягу словника у різних персонажів. Це означає, що, незважаючи на малу кількість персонажів (2 - 3), що, здавалося б, дає змогу детально змалювати їхні характери, в Пм п'єсі є безмовні дійові особи або персонажі з мінімальною кількістю реплік. Отже, репліки інших персонажів деактуалізуються, оскільки реакція співбесідника відсутня. Таким чином, нерівномірний розподіл персонажної мови в Пм п'єсі обумовлено функцією стилізації і/або пародіювання реалістичного діалогу: ПмД не розкриває характерів персонажів, але представляє відсутність спілкування між дійовими особами, позбавленими характерів. Нерівномірно розподіляються також вербальні та невербальні засоби. Спостерігається чітка тенденція використовувати стилістично нейтральну лексику. Це, з одного боку, дозволяє досягти ефекту особливої багатозначності Пм слова/жесту (тут доречним є порівняння з ритуальним словом та жестом), ввести в п'єсу елемент "гри" значеннями (У. Есо). З іншого ж боку, Пм персонажі у такий спосіб деперсоналізуються, а їхня мова втрачає індивідуальні особливості.

Аналіз співвідношення частин мови дозволяє виділити три типи Пм персонажів: 1) персонажі, які зберегли ознаки реалістичних характерів (більшість дійових осіб у п'єсах Г.Пінтера), 2) персонажі-символи (дійові особи в п'єсах С. Беккета), 3) персонажі з індексальними функціями (алюзивні персонажі та персонажі-пародії в п'єсах Т. Стоппарда). В Пм словнику зменшується доля іменників, що позначають живі істоти: світ Пм драми та його мешканців уречевлюється. Показовим є те, що

літературний стиль мови, притаманний для неіконічних персонажів С. Беккета і Т. Стоппарда, в той час, як персонажі з окремими іконічними рисами (п'єси Г. Пінтера) позначені недорікуватістю.

Зменшення долі дієслів у ПмД, а також їхня висока частотність послаблюють драматичну напругу, конфліктність, фабульність ПмД. У такий спосіб пародується "дійовий" діалог в традиційному театрі.

Характер зв'язку Пм словника демонструє рух назад, до ритуальних форм діалогу. Логічний зв'язок діалогу руйнується, натомість вводяться асоціативні ланцюжки, де кожна ланка пов'язана з іншою за принципом аналогії. Асоціативний зв'язок ПмД забезпечується лейтмотивами (простими та алюзивними), зчепленням натяків, цитат, культурно-історичних реалій, значень полісемантичних слів. При цьому критерії відбору лейтмотивної лексики співпадають з критеріями відбору словника в різних типах Пм п'єс. Так, у драматургії Т. Стоппарда і С. Беккета лейтмотивною стає лексика з алюзивними функціями, причому в Т. Стоппарда переважають літературні алюзії, у С. Беккета — конфесійні.

У морфологічному контексті аналізуються прономінальна та темпоральна системи ПмД. Більш докладно розглядається функціонування особових та вказівних займенників, оскільки вони виражають "відношення до участі в акті комунікації" (Н.В. Варгіна). Їхнє вживання в ПмД зумовлено впливом на драму епічних жанрів. Підвищена частотність займенників 3-ї особи порушує традиційну для реалістичного діалогу перспективу "І" — "you". Натомість (особливо в оповідальних репліках) починають переважати комунікативні стосунки, притаманні оповідній прозі: "І" — "I1"/"I2"/"I3"/"he"/"she"/"they". За сценічним "І" ховається персонаж, який виконує (часто або постійно) функції оповідача. Руйнування конфліктності в ПмД досягається більш активним використанням займенника "we". Внаслідок цього з'являється така структурна одиниця ПмД, як квазидіалог. В останньому обмін репліками є формальним і не рухає сюжет. Вказівні займенники в ПмД також часом не виконують своєї прямої функції. Вони лише окреслюють позасценічний, гіпотетичний простір і час, вказують на позасценічні явища, створюючи пародію на комунікативну орієнтацію (в тому числі орієнтацію у просторі і часі), яка характерна для реалістичного діалогу. Частотність

займенників у ПмД залежить від типу та функцій Пм персонажа. Поряд із лексичними засобами, вона є способом протиставити менш виразну мову (інколи просто недорікуватість) персонажів, які зберегли, хоча б почасти, характерологічність, і мову неіконічних персонажів, літературну і досить образну.

Під впливом епічних жанрів в ПмД зменшується ситуаційно актуалізована мова (А.В. Бондарко): порушена або повністю відсутня модальність такої мови, яка має сигналізувати про актуальність для 1) мовця, 2) слухача, 3) драматичної мови в цілому. Зате розширюється сфера використання минулих часів, часів умовного способу, а також речень з імплікованою часовою віднесеністю. Це поєднується також із введенням оповідальних реплік (епізацією драми) плюс імплікацією змісту діалогу. Ті ж самі причини пояснюють транспозицію окремих часів. Часи теперішні можуть використовуватись в оповідальних репліках у значенні "сучасного історичного". Можливо також транспонування форм майбутнього часу, коли вони передають план минулого. В цілому оповідальні репліки ПмД будуються за моделлю не власне епічної, а квазидраматургічної оповіді (К.А. Долинін). Замість безпосереднього показу подій глядачу пропонується мальовниче повідомлення про них.

У синтаксичному контексті ПмД інтегральні ознаки переважають над диференціальними, оскільки кількість синтаксичних елементів в принципі більш обмежена. Для ПмД однаково характерні дві протилежні тенденції: регулярні форми стислого викладу (еліптичні, незакінчені, розірвані речення) і не менш регулярні незграбні, розгалужені синтаксичні конструкції з великою кількістю відокремлених членів і парантетичних конструкцій. Це чиниться тому, що ПмД доводить до надмірності синтаксичну організацію реалістичного діалогу. Так створюється ефект його пародіювання. Численні поширені речення нівелюють функції сильних позицій висловлювання: початок та кінець, а також саме поняття смислового центру, яке пов'язане з цими позиціями. Таке навмисне розмивання смислового центру репліки/речення переорієнтовує глядача/читача на асоціативне, а не на логічне сприйняття тексту. Обидві контрастні тенденції та одночасне ускладнення й спрощення речень/реплік у ПмД, — однаково руйнують ілюзію реалістичного діалогу і передбачають імітацію скоріше внутрішнього, ніж зовнішнього мовлення. Це й логічно, тому

що на ПмД впливає квазідраматургічна оповідь, яка імітує внутрішнє мовлення героя (див. романи самого С. Беккета, твори Д. Джойса, В. Вулф та ін.).

Вплив модерністської прози позначається також і на довжині речень та реплік ПмД. Їм властива аритмічність: поєднання суперкоротких речень та реплік із супердовгими. Суперкороткі речення в ПмД 1) імплікують зміст окремих фрагментів діалогу, 2) руйнують лінійний, логічний зв'язок ПмД, 3) беруть участь у побудові квазидіалогів. Супердовгі речення й репліки: 1) вводять у ПмД діалогізовану (квазідраматургічну) оповідь про минулі або вигадані події; 2) часто виконують пародійну функцію.

Суттєвою для ПмД є також транспозиція типів речень. У питальних та спонукальних реченнях, а також у реченнях із звертаннями транспозиція сповільнює діалог. Водночас вона руйнує лінійний тип зв'язку, притаманний традиційному драматичному діалогу. Така відсутність традиційної комунікативної функції питальних та спонукальних речень є яскравою і стійкою рисою ПмД.

До стрижневих засобів зв'язку у ПмД відноситься повтор. Для забезпечення асоціативного зв'язку особливо важливими є дистанційні повтори, що підкреслюють значення, які будуються на лейтмотивах. Повтори виконують ще й композиційну функцію: створюють або підсилюють кумулятивність Пм п'єс. Широко представлений паралелізм словосполучень, речень, реплік, епізодів свідчить також про те, що Пм драматурги наслідують деякі принципи побудови фольклорних текстів, де паралелізм є одним з головних принципів будування тексту. Але повтор у фольклорі сигналізує про новий щабель сюжету. Навпаки, повтор у ПмД підкреслює відсутність сюжетного руху, нанизування епізодів, однаково безподійних. Тому, на відміну від "закритої" фольклорної композиції, композиція ПмД є відкритою, кумулятивною.

III глава "Труднощі перекладу постмодерністського драматичного діалогу" присвячена питанням перекладу Пм п'єс.

У §1 "Проблема перекладності ПмД" вивчається низка чинників (лінгвістичних і екстралінгвістичних), що утруднюють адекватний переклад ПмД.

Принцип перекладності будь-яких текстів передбачає хоча б часткове співпадання денотативних значень ВТ і ПТ (Р. Якобсон). Однак ПмД складається перш за все із знаків-індексів, що їхнім референтом є інший знак, а не реальна дійсність.

Тому вони мають потужні конотативні значення. З тим, саме конотативні значення, які спираються на численні багатовікові культурні традиції, особливо важко відтворити в ПТ. Асоціативний фон ПмД складають міфологічні, історичні, літературні, релігійні асоціації. На їхнє відтворення в ПмД впливають а) ступінь відомості образу, сюжету, деталі, характерних для відповідної міфології, релігії або літературного твору-джерела, б) ступінь співпадання певних сюжетів і образів, а, отож, і асоціативного фону в культурах ВМ і ПМ (відповідно: мова оригіналу і мова перекладу). Так, завдяки частковому співпаданню, християнські асоціації в текстах С. Беккета легше передаються в ПТ, ніж асоціації, які пов'язані з міфологією кельтів. При перекладі п'єс С. Беккета виникає додаткова проблема: всі п'єси драматурга семантично і структурно скріплені переосмислена індоєвропейська символіка. Отже, перекладач С. Беккета змушений застосовувати методику відтворення окремих символів і цілісного драматургічного циклу.

П'єси Г. Пінтера не стільки пародують, скільки стилізують драматичний діалог реалістичних п'єс. Перше місце для перекладача посідають труднощі відтворення деперсоналізації та беземоційності у ПмД.

У розділі також розглядаються екстралінгвістичні чинники, які утруднюють переклад ПмД. Це, по-перше, підвищена раціональність сприйняття ВТ перекладачем. Вона тягне за собою надмірну експлікацію зв'язків між структурами ПмД, підміну асоціативного зв'язку ПмД зв'язком причинно-наслідковим. По-друге, додаткові перекладацькі труднощі породжуються жанровими розбіжностями в культурах ВТ і ПТ, відсутністю або малою кількістю Пм п'єс як типу тексту в літературах ПТ.

В §2 "Лексико-семантичні особливості ПмД у перекладі" порівнюється розподілення частин мови ВТ і ПТ, розглядаються лексичні заміни в різних ПТ і труднощі при відтворенні зв'язку у ПмД. Перша група змін у співвідношенні частин мови в ПТ неминуха з точки зору типологічних розбіжностей мови оригіналу та мови перекладу. Друга група змін в обсязі словника та кількості слововживань у різних Пм персонажів в ПТ призводить до значного стилістичного зсуву. Згладжується релевантне для ПмД протиставлення персонажів, що вони почасти зберегли іконічність, або, інакше, характерологічність (головним чи-

ном це персонажі Г. Пінтера) і неіконічних персонажів (персонажі Т. Стоппарда та С. Беккета). Так згортається семантика дії/дійовості і зменшується кількість прислівників, які визначають характер дії, в мові персонажів Г. Пінтера, послаблюється семантика опису в словнику персонажів Т. Стоппарда.

У розділі також досліджуються перекладацькі зміни денотативних і конотативних значень лексики ВТ. Найбільш простими в лексико-семантичному відношенні є п'єси Г. Пінтера. Г. Пінтер стилізує, а, отже, зберігає окремі заходи реалістичного діалогу. Одночасно, в його п'єсах використовуються й заходи, що руйнують ілюзію реального діалогу. Так, у ПТ Г. Пінтера важливо відтворити дейктичність ВТ, оскільки численність займенників дозволяє імпліювати зміст, здавалося б, побутового діалогу. Важливо також передати контраст між фрагментами стилістично нейтральними (на відміну від реалістичного діалогу, у Г. Пінтера таких більшість) і підвищено емоційними. Це вдалося К. Муравйову ("На безлюдь") і не зовсім — М. Кореневій ("Пейзаж").

При перекладі п'єс С. Беккета та Т. Стоппарда найбільш істотною є мета вірно відтворити алюзії, цитати, посилання, а також зберегти асоціативно-образний компонент значення. Асоціативно-образний фон п'єс Т. Стоппарда, відомий у культурах ПТ, відтворюється І. Бродським та М. Стріхою. Перед перекладачами п'єс С. Беккета (Л. Беспалова, О. Суриць) стоїть більш складне завдання, оскільки тут робляться посилання на маловідомі читачеві ПТ історичні факти, літературні і міфологічні джерела. Перекладачі С. Беккета та Т. Стоппарда мають також відтворити комічний елемент ВТ. Найбільш повно це зробив В. Діброва, перекладач "Останньої стрічки Среча". Підвищена складність характерна у фрагментах, де гра слів побудована на лейтмотивній лексиці, яка діє не лише на мікротекстовому, але й на інтертекстовому рівні. Ще одне перекладацьке завдання поки що залишилось невирішеним. Існуючі переклади п'єс С. Беккета, виконані різними перекладачами, не відтворюють драматургічний цикл С. Беккета як систему (в ВТ вона створюється перш за все інтертекстовими лексико-семантичними повторами).

У §3 "Передача морфологічних особливостей ПмД в перекладі" вивчаються перекладацькі зміни при відтворенні прономінальної та темпоральної систем ВТ.

Можливість еквівалентної передачі морфологічних особливостей ПмД обумовлена подібністю їхніх функцій в мові оригіналу і мові перекладу. Відповідно до норм мови перекладу, перекладачі пропускають окремі займенникові форми в ПТ, тому що вони відновлюються із контексту. Але є особливі випадки, коли в ПТ семантика займенників взагалі не відтворюється. В п'єсах Г. Пінтера така депрономіналізація небажана, оскільки тут нагромадження займенників виступає одним з засобів руйнування характерів. Пропуск чи заміна займенникової форми "ми", що сигналізує про наявність персонажів-двійників (а вони часто зустрічаються в п'єсах С. Беккета і Т.Стоппарда), також є стилістичною втратою при перекладі.

Пропуски елементів прономінальної системи в ПТ, у більшості випадків, легко компенсуються. Єдиним винятком є займенникова організація реплік Вінні (С. Беккет, "Счастливые дни"). Світ речовий (в тексті його репрезентує займенник "it") домінує в цій п'єсі над світом людським. Тому займенник "it" повторюється в репліках Вінні частіше, ніж займенник "I". При цьому інші особові займенники майже не вживаються. В ПТ замість "it" вживаються займенники "він", "вона", оскільки відповідні іменники в мові перекладу мають категорію роду. Тим самим неминуче нейтралізується важливий семантичний нюанс ВТ.

В темпоральній системі ВТ важливо відтворити функції окремих часових планів ВТ. Так, комбінування речень з різною часовою віднесеністю створює поліфонічний ефект в оповідальних репліках, ефект діалогованого висловлення. Це не завжди передається в ПТ. Стилістичний зсув зустрічається здебільшого при перекладі речень з імплікованою часовою віднесеністю, що вони беруть участь у забезпеченні асоціативного зв'язку ПмД. Конкретизація часового плану висловлення в ПТ обумовлена тенденцією експлікувати внутрішні зв'язки ПмД у перекладі, логізувати діалог.

У §4 "Передача синтаксичних особливостей ПмД у перекладі" вивчаються перекладацькі труднощі, які пов'язані з синтаксичним контекстом ПмД. Тут помітна тенденція замінювати синтаксичні конструкції ВТ на більш нормативні. При цьому, з одного боку, утинаються розгорнуті речення, а з іншого, — розширюються речення еліптичні. Частини речень перегрупуваються в іншій послідовності, що відбивається на

сприйнятті інформації читачем/глядачем ПТ, а також на відтворенні конотативних значень. Зменшення кількості форм стілолого опису послаблює роль асоціації у зв'язку ПмД. Загалом, зміни в синтаксичному контексті ПТ логізують текст, оголюють причинно-наслідкові зв'язки ПмД, що не узгоджується з основними жанро- і текстоутворюючими ознаками Пм п'єс.

Таким чином, дослідження драматургії С. Беккета, Т. Стоппарда, Г. Пінтера дозволило виробити концепцію лінгвістичного і перекладознавчого опису постмодерністського драматичного діалогу, яку можна використовувати при аналізі творчості інших Пм драматургів. Більш докладне дослідження типів ПмД, семантико-структурних прояв ПмД в ВТ і ПТ, поглиблене вивчення впливу епічних та ліричних жанрів на Пм драматургію можна провести у подальших працях.

Основні положення дисертації відображено у таких публікаціях:

1. Специфика драматического диалога в "Маленьких трагедиях" А.С. Пушкина и задачи перевода // Материалы II Крымских пушкинских чтений 22 — 26 сентября 1992 г., г. Керчь. — Симферополь: Редотдел Крымского комитета по печати, 1993. — Ч. 2. — С. 45 — 46.

2. Проблема комического и драма абсурда // Тезисы межгосударственной конференции "Комическое в мировом литературном процессе XX века" 8 — 10 октября 1992 г., г. Харьков. — Харьков: ХГУ, 1992. — С. 13 — 14.

3. Методика анализа модернистской драматургии Великобритании // Материалы межреспубликанской конференции "Взаимодействие литератур в мировом литературном процессе" 26 — 29 мая 1993 г., г. Гродно. — Гродно: ГГУ, 1993. — С. 36 — 39.

4. Формы авторского хронотопа в постмодернистской пьесе/ Симфероп. ун-т. — Симферополь, 1993. — 23 с. — Рус. — Деп. в ГНТБ Украины 22.12.93, № 2536 — УЖ 93.

Підписано до друку 22. 07. 94. Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 1.0. Тираж 100.
Замовлення № 132. Безкоштовно.
Видавництво "Тавріда", Сімферополь,
вул. Ген. Василюва, 44.

Copyright 1994.

458883

AB 30651

AB 30.651

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.